

Козацька Україна XVII – XVIII ст. в суспільно-політичному та соціально-економічному вимірах

Ігор Кондратьєв (Чернігів)

Національно-визвольний рух в Україні середини XVII ст.: політичний вибір української шляхти Остерського староства

В середині XVII ст. частина шляхти Остерського староства Київського воєводства взяла участь в Українській національній революції середини XVII ст., а частина залишилася вірною Речі Посполитій. Б. Хмельницькому та його соратникам фактично вдалося розколоти шляхетську верству – коли значна частина шляхти встала на бік повсталих.

У травні 1648 р. Хмельницький заборонив козакам страчувати українську шляхту, в липні видав універсал із заборонаю чинити шкоди маєткам «литовської» шляхти¹. Тоді ж розпочалася втеча польських урядників з Остерського староства². У червні козаки збиралися походом на Чернігів, Сосницю, Мену, Батурин та Новгород-Сіверський. Окремі підрозділи жовнірів у Чернігові, Острі, Стародубі та ін. містах поспіхом готували їх для оборони³. 19 червня 1648 р. севські воєводи З. Леонтєв і І. Кобилський повідляли до Посольського приказу: «запорожские козаки Чернигов, и Нежин, и Борзну, и Остер, и многие города поймали и засели»⁴.

Створюється нова військово-адміністративна структура – полки та сотні. У червні 1648 р. Остер став центром сотні Переяславського полку, найбільшого з лівобічних в реєстрі 1649 р. Стрімке покозачення Переяслава відбулося після того, як місто покинув Ярема

---

¹ Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 452 с. – С. 100.

² Александрович М.Н. Остерский уезд. – К.: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1881. – 110 с. – С. 47.

³ Смолій В.А., Степанков В.С. Зміст, форми й особливості боротьби селян у період найвищого піднесення національної революції // Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. – К.: Наук. думка, 2006. – Т.1. – С. 176-177.

⁴ Воссоединение Украины с Россией: документы и материалы: в 3-х т. – М.: Издательство АН СССР, 1953. – Т. 2. – 559 с. – С. 48.

Вишневецький, який зміг переправитися на Правобережжя лише у районі Любеча¹.

На території колишнього Остерського староства сформувалися декілька козацьких сотен – Козелецька, Гоголівська, Остерська та Моровська². Вхідження Остерщини саме до Переяславського полку не викликає подиву, адже від 30-х рр. XVII ст., чимало острян були включені до його реєстру³. На Переяславщині мешкало чимало нащадків остерських бояр. Наприкінці XVIII ст. на території Переяславського повіту жили Барановські⁴, Бобровники⁵, Білики⁶, Жуки⁷, Козловські⁸, Калити⁹, Тетері¹⁰ та ін. У 1649 р. Остерська сотня входила до складу саме Переяславського полку, її сотником був Герасько, що жив у Острі в маєтності Стефана Аксака: «живе у Острі, маєтності й.м. пана Аксака, земського судді»¹¹. Відомо, що у червні 1649 р. основні сили Переяславського полку були розміщені у Козельці та Острі¹².

¹ Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.). – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2009. – 448 с. – С. 89.

² Верменич Я.В., Вортман Д.Я. ОСТЕР [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2010. – 728 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Oster_mst (останній перегляд: 04.06.2018); Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 8. – 1995. – 856 с. – С. 278-279; Інститут рукопису Національної бібліотеки НАН України (далі – ІРНБУВ), ф. X, спр. 11891. АН УРСР. Ткаченко Микола. Місто Остер в XVII – XVIII вв. по Румянцевській ревізії та іншим матеріалам, 1 од. зб., 15 арк., арк. 12.

³ Там само, арк. 10.

⁴ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 133, оп. 2, спр. 5. Списки дворян Козелецького, Переяславського уездів Київського наместничества (1786), 811 арк., арк. 605, 605 зв.

⁵ Там само, арк. 599 зв., 600.

⁶ Там само, арк. 614, 614 зв., 627.

⁷ ІРНБУВ, ф. XIV, спр. 3303-3322. Укази Катерини II, Сената, Синода, ордера Козелецького духовного правління г.Козельца, именні списки переяславського шляхетства, описи грамот и т.д. (1781-1795), 19 ед. хр., 42 арк., арк. 19 зв.

⁸ ДАЧО, ф. 133, оп. 2, спр. 15. Чернігівський губернський предводитель дворянства. Списки дворян Київського, Переяславського, Остерського и Козелецького повітів (1795), 764 арк., арк. 69-69 зв., 71-71 зв., 76, 77; ІРНБУВ, ф. XIV, спр. 5067. Купчие, свідетельства, «облики» на придобання остерським сотником Сергеем Солониной земель, дворів, строєний, огороєв в г.Острі и окрестных селах: Купчий запис С.Солониной у казака остерської сотни Гаврила Татуриєнка (19.03.1714), Арк. 8-9.

⁹ ДАЧО, ф. 133, оп. 2, спр. 5. Списки дворян Козелецького, Переяславського уездів Київського наместничества (1786), 811 арк., арк. 407 зв. – 408; ДАЧО, ф. 133, оп. 2, спр. 15. Чернігівський губернський предводитель дворянства. Списки дворян Київського, Переяславського, Остерського и Козелецького повітів (1795), 764 арк., арк. 51, 51 зв., 62, 84-85 зв., 97-98; ДАЧО, ф. 133, оп. 2, спр. 21. Черновіє родословне дворянськіє книги Київського наместничества, 1796 г., 601 арк., арк. 141 зв.-143.

¹⁰ ДАЧО, ф. 133, оп. 1, спр. 305. Укази Герольдії Временного присутствія (1843), 17+385 арк., арк. 153.

¹¹ Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т. 1: (1648–1649 рр.). – К., 2012. – 680 с. – С. 260-261.

¹² Там само, с. 266-268, 278-280.

А от на думку В. Заруби, Остер відпочатку належав до Ніжинського полку, формування якого відноситься до весни 1648 р. Окрім Остра, до його складу входили Козари, Козелець, Мрин, Моровськ та Бобровиця¹. Водночас, в описі Остерського полку дослідник зазначає, що той утворився у 1650 р. на основі сотні саме Переяславського полку².

Як бачимо, Остерщина не увійшла до складу Київського полку (адміністративного центру воєводства), сформованого у другій половині 1648 р. в основному на землях Житомирського та Овруцького повітів. На колишніх остерських землях була сформована найменша та єдина лівобережна сотня Київського полку – Броварська³. Від Остерщини також відійшла Слабинська сотня, яка опинилася у Чернігівському полку⁴.

На початку 1650 р. на основі Остерської сотні Переяславського полку був створений окремих Остерський полк. Його очолив Тимофій Носач, який до того був сотником. Наприкінці 1650 р. полк було ліквідовано та повернуто до Переяславського полку в якості сотні⁵.

Близькість до Києва все ж таки зіграла свою роль. У 1654 р. Моровська, Остерська, Козелецька та Заворичівська сотні Переяславського полку були приєднані до Київського полку, згодом до нього була додана Гоголівська сотня. Була ліквідована Заворичівська сотня, а всі інші проіснували до кінця XVIII ст. Таким чином, більша частина колишнього староства, за винятком території Слабинської сотні, увійшла до складу Київського полку⁶. Київ залишався полковим центром аж до 1708 р., коли київським полковим центром став Козелець. Саме тут до 1782 р. була розміщена полкова канцелярія («полковое киевское правление состояло»), київські гродський, земський та полковий суди, а також сотенне козелецьке правління⁷.

---

¹ Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648-1782 рр. – Дніпропетровськ: Ліра, 2007. – 380 с. – С. 71-72.

² Там само, с. 77.

³ Гурбик А. Участь генеральної старшини уряду Б. Хмельницького в міждержавних слідчих комісіях // Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 671 с. – С. 305-306; Шамрай С. До історії Київської сотні Київського полку // Історико-географічний збірник / За ред. О.С.Грушевського. – К.: друкарня УАН, 1928. – Т. II. – 209+III+3 с. – С. 136-137.

⁴ Александрович М.Н. Вказ. тв., с. 49; Бузун О. В. Історія Остерщини (нариси історії). – Чернігів: «Сіверянський літопис», 2010. – 112 с. – С. 59.

⁵ Заруба В. Вказ. тв., с. 77.

⁶ Александрович М.Н. Вказ. тв., с. 50; Бузун О. В. Вказ. тв., с. 60.

⁷ Гурбик А. Вказ. тв., с. 305-306; Описи Київського намісництва 70-80-х років XVIII ст.: Описово-статистичні джерела. – К.: Наук. думка, 1989. – 392 с. – С. 43, 55.

До козацьких лав пішло чимало вихідців з остерського боярства. Першими покозачилися ті, хто потерпав від старостинського свавілля: Барановські, Беремецькі, Борзниченки, Бороздії, Гарбузи, Гирі, Гломазди, Гуляницькі, Дорошенки, Єрченки, Ждановичі, Жуки, Козари, Лапи (Лапіки, Лапекі), Ласки, Лосі, Носачі, Носки, Пальчики, Тетері, Штоми-Білики та ін.

Наприклад, чимало козаків Війську Запорозькому дав рід Біликів, у XVII ст. від роду відгалузилися роди Ярмоличів, Смоличів, Біликовичів та ін.¹ У 1656 р. колишні остерські бояри Іван та Михайло Білики названі козаками Козелецької сотні (в люстрації 1636 р. згадані бояри Стефан, Іван Штома, Іван, Мисько Білики)². Козаками стала родина бояр Бобруйок³. Остерський боярин Степан Лапека (Лапа) був остерським сотником у 1655, 1658 (наказний, ктитор Воскресенської церкви) та 1661 рр.⁴ 17 липня 1658 р. колишній сотник Стефан Лапека продав Солонином Крехаївські ґрунти біля Літочок⁵. У 1668 р. він знову займав уряд остерського сотника⁶. Боярин Семен Лапа продовжив службу козаком: «продолжал воинско между другими служащими короны полской шляхтичами равную службу»⁷. Козаками Козелецької сотні стали Антоненки⁸. Возним Київського полку у 1682 р. був Павло Александрович⁹.

¹ Кривошея В. Козацька еліта в національній революції середини XVII ст. (Гетьманат Юрія Хмельницького) // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 39. – С. 7-36. – С. 19.

² Там само.

³ Кривошея І.І. Неурядова старшина Української козацької держави (XVII-XVIII ст.). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – Т. 1. – 616 с. – С. 562; Мицик Ю., Тарасенко І. 3 нових документів до історії Сіверщини (друга половина XVII-XVIII ст.) (частина 2) // Сіверянський літопис. – 2016. – № 3. – С.78.

⁴ Александрович М.Н. Вказ. тв., с. 51; Бузун О. В. Вказ. тв., с. 60; Мицик Ю., Тарасенко І. 3 нових документів до історії Сіверщини (друга половина XVII – XVIII ст.) (частина 4) // Сіверянський літопис. – 2016. – № 5. – С.70.

⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАУК), ф. 1471, оп. 1, спр. 2. Остерський магістрат. Книга для записей купчих крепостей (1754), 42 арк., арк. 15 зв.

⁶ ІРНБУВ, ф. II, спр. 27825. Выпись з книг меских острицких (17.07.1668), 1 арк.

⁷ ДАЧО, ф. 133, оп. 4, спр. 4. Постановление Черниговской комиссии о разборе дворянства, об утверждении разных лиц в дворянстве и записи в дворянскую сословную книгу (1786), 487 арк., арк. 172.

⁸ ЦДАУК, ф. 51, оп. 1, спр. 112. Донесение Козелецкой сотенной канцелярии про отправление грузов (1739), 29 арк., арк. 20 зв.

⁹ ДАЧО, ф. 575, оп. 1, спр. 31. О крестьянах с.Плоского Остерского уезда подданных Киево-Фроловского девичьего монастыря Хоме Иващенко, Иване и Якове Николаенко и других ищущих казачества (1783), 128 арк., арк. 1-1 зв.

Вищі посади в полку займали представники родини Барановських¹.

З остерських шляхтичів Григоровичів пішов рід ніжинського полкового осавула Дмитра Григоровича². Чимало старшини Київського полку вийшло з роду Борсуків³. Козаками стали бояри Тополі (с. Тополі)⁴ та бояри Кошони (с. Кошони)⁵. Серед повстанців були представники не лише бояр, але й повноправних шляхетських родин – Закаблуцькі, Закревські, Козловські, Ставицькі, Шидловські⁶.

Багатьох вихідців з остерської шляхти бачимо у найближчому оточенні Б. Хмельницького, зокрема, з остерських бояр походив білоцерківський полковник (1648–1649 рр.) Іван Гирия⁷. У 1650 р. остерським полковником був Тимофій Носач, у подальшому – генеральний обозний та один з найближчих соратників Б. Хмельницького, І. Виговського та Ю. Хмельницького⁸. Остерський шляхтич Антін Жданович від початку повстання обійняв уряд сотника Чигиринського полку, у 1649 та 1651–1653, 1656–1657 рр. був київським полковником, у 1655 (1654(?))–1656 рр. – генеральним суддею⁹.

Отже, саме «шляхетська» складова відігравала основну роль у формуванні козацької старшини на території колишнього Остерського староства.

---

¹ Там само, арк. 39 зв.-40; ЦДАУК, ф. 71, оп. 3, спр. 84. Войскового полкового канцеляриста Федора Дворецкого на кафедральний Переяславський монастир і на козаков сотни острицької жителя дер. Савина Степана і Дем'яна Босел і др. (1773-1774), 62 арк., арк. 27.

² Відділ забезпечення збереження документів Державного архіву Чернігівської області у м. Ніжин, ф. 1402, оп. 1, спр. 1. По указу из Малороссийской коллегии об избрании двух чиновников наблюдателей за коронными именьями и экономиями в Нежинском и Батуринском поветах на место есаула Григоровича, полкового хорунжого Матюковського (1776 – 1779), 59 арк., арк. 8.

³ ЦДАУК, ф. 51, оп. 1, спр. 121. Справа про відставку бунчукового товариша Якова Борсука та надання йому чину бунчукового товариша (19.04.1739), 4 арк., арк. 2.

⁴ ЦДАУК, ф. 1471, оп. 1, спр. 2. Остерський магістрат. Книга для записей купчих крепостей (1754), 42 арк., арк. 23 зв.-24 зв.

⁵ ІРНБУВ, Ф. XIV, спр. 4933. Расписки козаков Киевского полка Остерской сотни Василя Кошина о разделе тамошних земель с дочерью брата Евфима Кошина и реестр размежевания земель (23.06.1732), 1 арк.

⁶ Александрович М.Н. Вказ. тв., с. 50; Бузун О. В. Вказ. тв., с. 60; Вирський Д. Війни українні: хроніки татарського прикордоння України (XVI – середина XVII ст.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 299 с. – С. 115.

⁷ Гурбик А. Вказ. тв., с. 304.

⁸ Александрович М.Н. Вказ. тв., с. 50; Кривошея В. Козацька еліта в національній революції середини XVII ст. (Гетьманат Юрія Хмельницького) // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 39. – С. 7.

⁹ Гурбик А. Вказ. тв., с. 304-306.

За підрахунками В. Кривошеї, питома вага шляхтичів серед козаків Остерської сотні Київського полку становила 27%¹.

Однак нові політичні реалії не були беззастережно сприйняті усіма представниками шляхетської верстви. Частина української шляхти і надалі дотримувалась пропольської орієнтації². На Правобережжі залишилась якась частина роду остерських бояр Шеметів³. Остерські шляхтичі Барановські та Зарецькі у XVIII ст. жили на Васильківщині та Фастівщині⁴.

3 серпня 1650 р. коронний гетьман М.Потоцький у листі до Б.Хмельницького відзначав, що умови Зборовського договору на Подесенні не виконуються, на що йому скаржилася ніжинська та остерська шляхта: «По старому хлопи бунтують, послушенства віддавати не хочуть, а то через козаків полковника тамошнього. Тому я бажав би, коли ваша милість... велів козакам виступити з моєї Ніжинською волості». Хмельницький наказав ніжинському полковнику П.Шумейку дотримуватись умов договору: «всіх пактів зборовських чинити і виконувати повинні»⁵.

Утисків зазнавала насамперед польська або спольщена шляхта. У листі А. Киселя від 10 вересня 1650 р. згадувалося про вбивства під Ніжином польських шляхтичів та урядників: «Пана Зеленського, підчасного новгородського... в його власній церкві на богослужінню вбили... Пана Ласка... під Ніжином убито. Шляхту остерську з шляхтчанками побито, потоплено». Слуга князя Вишневецького П. Томашовський, втікаючи за Дніпро, писав про нищення магнатських загонів: «в Ніжині убито 40 чоловік Потоцького і підстароста невідомо куди дівся»⁶.

---

¹ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Переяславський полк. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. – С. 333.

² Іванишев Н.Д. Содержание постановлений дворянских провинциальных сеймов в Юго-Западной России // Архив Юго-Западной России. – Ч. II. – Т. I. – К., 1861. – С. LIX, LXI-LXII; Яковенко Н. *Gentle Ruthenus natione Polonus* – зміст і еволюція поняття у баченні В'ячеслава Липинського // Липинський В. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Студії. – Т. 1. – К., Філадельфія, 1994. – С. 97-103.

³ Державний архів Київської області Ф.782, оп.1, спр.13140. Дело о дворянстве рода Шеметов, 5 арк., арк. 2 зв, 5.

⁴ Чернецький Є.А. Шляхта Васильківського повіту Київської губернії за сповідальними розписами православних храмів початку XIX ст. (Білоцерківщина, Васильківщина, Мотовилівщина, Рокитнянщина, Фастівщина). – Біла Церква : Мустанг, 1998. – 26 с. – С. 14, 18.

⁵ Уривалкін О. Загадки історії: Лівобережна Україна та Ніжинський полк з середини XVII до кінця XVIII ст. – Ніжин : ТОВ «Наука-Сервіс», 2000. – 276 с. – С. 45-46.

⁶ Там само, с. 45-48.

Черговий підйом козацького руху викликав до життя появу Остерського полку. Створений на початку 1650 р. на основі Остерської сотні Переяславського полку, вже наприкінці року полк був ліквідований. Полковником був Тимофій Носач, який до того був остерським сотником. Після ліквідації Остерський полк, що знову став сотнею, був повернутий до складу Переяславського полку¹. Незабаром, десь між 1651 і 1653 рр., Остерська сотня увійшла до складу Київського полку²:

З початком Руїни, розкол в середовищі остерської шляхти лише поглибився, адже окрім вибору зовнішньополітичного вектору, додалася ще її участь у внутрішньому протистоянні. Наприкінці 1663 р. король Ян II Казимир на чолі із 90 тисячною польсько-татарською армією виступив з походом на Лівобережжя. 13 листопада військо переправилося через Дніпро поблизу Ржищів, обійшло Київ, та звернуло на північ, де були захоплені Бориспіль та Баришівка³. Незабаром Яну II Казимиру здався Остер. Знаходячись у Острі 26 грудня 1663 р. король надав великій групі остерських бояр королівський привілей, який підтверджував «довоєнні» права та привілеї місцевого боярства⁴. Загалом в список внесено більше сотні представників дрібного остерського боярства та козацтва. Остерським боярським сотником на той момент Єрмола Ласка. Серед інших в документі є згадка про боярина Ворка Барановського; Івана, Михайла, Семена, Юрія, Стефана, Тараса, Івана та Малка Біликів; Павла Штому-Білика; Кирила, Отроха та Стефана Беремецьких; Федіра Бороздія, Богдана Борземіченка (Борзниченка); Яна, Івана, Семена та Яска Гарбузів; Степана, Федора, Юрка, Олексія, Андрія, Микиту, Семена та Федора Гирь; Гордія, Яска, Остапа, Василя та Івана Гломазд, Данила Гуляницького, Юрка Дорошенка, Єрченків Захара, Івана та Самійла; Луку Жука, Бориска та Максима Козарів; Григорія, Ждана, Сочка, Стефана, Сави, Юрія та Яна Ласків; Процка Лося; Васка, Семена та Дмитра Пальчиків; Павла, Силу, Хому, Яска та Терешка Тетерь та ін.⁵.

Поруч із вихідцями з давнього остерського боярства бачимо вояків нового козацького походження, які не фіксуються в боярському чи

---

¹ Заруба В. Вказ. тв., с. 77.

² Верменич Я.В., Вортман Д.Я. ОСТЕР...

³ Александрович М.Н. Вказ. тв., с. 57-58; Бузун О. В. Вказ. тв., с. 63; Рігельман О. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. – К.: Либідь, 1994. – 768 с.; іл. – С. 347.

⁴ ЦДІАК України, КМФ.-36, Оп.1, Спр.220, Волинська метрика. Книга РМ 29 (1652 – 1654, 1658-1673), 292 арк., арк. 193 зв -196.

⁵ Там само, арк. 195-195 зв.

міщанському середовищі Остерщини до цієї дати. Це Іван Водченко, Павло Васильович, Юхно Горошкович, Петро та Федір Гришки, Семен Дорошко, Філіп, Юрко та Марко Карженки, Юрій Омеляненко, Лука Онищенко, Семен Романенко, Яско Сергієнко, Остап Сірко, Юско Терен, Федір та Сава Шираї, Гришко Шпак та ін.¹

28 грудня 1663 р. універсал Яна II Казимира отримали представники повноправної остерської шляхти, бачимо тут як прийшли роди, так і місцевих володільців. В привілеї згадані Гаврило та Вацлав Орловські, Костянтин Мозанський, Юрій, Стефан і Павло Одоновичі, Дмитро і Богдан Закшевські, Василь Сачко, Петро, Андрій і Григорій Кривецькі, Костянтин Брновицький – «від свого імені й імені всієї шляхти Остерської округи і Київського воєводства». Привілей підтверджував за шляхтичами давні королівські пожалування, земельні маєтності та привілеї. Обов'язком шляхти була участь у військових діях: «не пропускаючи жодної воєнної оказії». Шляхту звільняли від постоїв та незаконних повинностей. Посесорам також пропонувалося боротися за повернення своїх володінь «даємо цим же людям владу і силу добиватися правом повернення своїх власних домів і хуторів, урочищ і ґрунтів, котрі у них (як твердять) забрали козаки, повністю зберігаючи наші королівські права Речі Посполитої»².

В цілому військова компанія Яна II Казимира виявилася не вдалою, коронній армії не вдалося закріпитися на Лівобережжі. Військові дії продовжувалися на Правобережжі, але щоб не допустити нового захоплення Остра, сюди перевели козаків Чернігівського та Овруцького полків. Місцеве населення мало їх харчувати, а у додачу ще й поставляти проіант до Києва³. У 1665 р. в Острі були розміщені московські стрільці⁴.

Отже політичні симпатії дрібної шляхти Остерського староства не були стійкими. Більша частина цієї спільноти покозачилася у 1648-1649 рр., але із початком Руїни частина повернулася до пропольської орієнтації, що повною мірою проявилось під час Лівобережного походу Яна II Казимира у 1663-1664 рр.

---

¹ Там само, арк. 195-195 зв.

² Мицик Ю., Тарасенко І. З нових документів до історії Сіверщини (XVII-XVIII ст.) (частина 10) // Сіверянський літопис. – 2018. – № 3 (141). – С. 72.

³ Александрович М.Н. Вказ. тв., с. 61.

⁴ Верменич Я.В., Вортман Д.Я. ОСТЕР...; ІРНБУВ, ф.Х, спр.11891. АН УРСР. Ткаченко Микола. Місто Остер в XVII – XVIII вв. по Румянцевській ревізії та іншим матеріалам, 1 од. зб., 15 арк., арк. 4.

Монастирські маєтності на території Остерської сотні

З утворенням в середині XVII ст. Гетьманщини Київ залишився центром православного духовного життя, саме тут були зосереджені основні православні монастирі, які володіли численними земельними маєтностями, як з часів довоєнних, так і новонабутих за козацької держави. Однак, релігійне життя регіону вже не було таким «різнобарвним», як за часів Речі Посполитої. Одним з принципів української революції було питання релігійне. Приналежність або до православ'я, або до католицизму, стала своєрідним ідентифікатором в системі розпізнавання «свій» – «чужий». Цікаво, що саме у другій половині XVII ст. у Речі Посполитій в соціальній свідомості шляхти відбулася своєрідна сакралізація католицизму як єдиної правильної релігії¹, що стало зворотнім боком козацької релігійної політики.

Від початку повстання територія колишнього Остерського староства була поділена між Переяславським полком (Остерська, Морівська, Козелецька, Заворичська та Гоголівська сотні), Чернігівським (Слабінська сотня) та Київським (Броварська сотня)². У 1650 р. існував окремий Остерський полк³, опісля його ліквідації Остер залишився сотенним центром Київського полку.

Від довоєнних часів на території Остерщини були розміщені володіння київських монастирів, однак, якщо за Речі Посполитої монастирське землеволодіння було співвідносно землеволодінням шляхти, то за Гетьманщини розпочалося їх стрімке збільшення, у тому числі, за рахунок колишніх володінь шляхти та католицької діцезії.

На території колишнього Остерського староства за Гетьманщини значно збільшила свої володіння київська митрополича кафедра, адже їй відійшли колишні маєтності київських біскупів. На час проведення Генерального слідства про маєтності полків Війська Запорізького, що було здійснене в 1729-31 рр., Київському Свято-Софійському кафедральному монастирю належали в м. Морівську – 84 двори, у

¹ Барташєвич А. Ю. Сакралізація каталіцтва ў грамадскай свядомасці шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў другой палове XVII ст. // Гістарычныя шляхі беларускага народа і суседзяў: узаемадзеянне і ўзаемаўплывы: Зборнік навуковых артыкулаў. Гомель, 2016. С. 47-54.

² Александрович М.Н. Остерский уезд. Киев, 1881. 110 с. С. 49.

³ Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648-1782 рр. Дніпропетровськ, 2007. 380 с. С. 77.